

s užitečným konceptem „transnacionálně vytvářené domácí politiky“. Tento koncept používá především pro vysvětlení místních spojenců transnacionálního kapitálu, kteří usnadnili přechod k soutěživému státu. Příkladem je agentura Czechinvest. Na obecnější rovině dochází pomocí tohoto konceptu k problematizaci domnělé opozice státu a kapitálu; ve skutečnosti mohou být tyto zájmy v souladu.

V rámci celé knihy probíhá diskuse o tom, co bylo anebo nebylo „možné“, aby se stalo v konkrétních sociálních, politických a ekonomických podmínkách transformací jednotlivých států. I proto autor přináší v průběhu textu srovnání visegradské čtyřky se Slovinskem. To ukazuje, že při restrukturalizaci hospodářství na začátku devadesátých let existovaly i jiné alternativy. Možnosti to jsou ale často pouze teoretické. Normalizační myšlenková zakonzervovanost v Československu před rokem 1989 a následný diskursivní rámec „antikomunismu“ v České republice preferoval určité strategie a dopředu diskreditoval jiné. Drahekoupil dokládá, že odpor ke státu jako vlastníku a upřednostnění rychlé privatizace v České republice mělo svoji logiku v rámci uvažování o přechodu k tržním principům. Dělo se tak ale za cenu možné likvidace podniků a firem. Jeho kniha je v tomto smyslu pečlivou sociologickou analýzou toho, jak byly vytvořeny podmínky pro rozkradení a znehodnocení státního/veřejného majetku po roce 1989.

Globalizace a stát ve střední a východní Evropě je důležitou knihou o internacionalizaci ekonomik a států v tomto regionu. Přestože byla napsána i vyšla před světovou ekonomickou krizí, umožňuje pochopit způsob periferního zapojení střední a východní Evropy do evropské a světové ekonomiky a některé dopady politik podporujících zahraniční investice. Současná doba je i testem platnosti Drahekoupilovy teze o hegemonním postavení soutěživého státu ve zmíněných zemích. Ekonomický růst a vytváření

pracovních míst v minulých letech dodávaly legitimitu státním strategiím, které podporovaly vstup zahraničních investorů. V minulých letech však soutěživý stát prokázal značnou stabilitu. Na úrovni domácí politiky nebyl například ohrožen příchodem ODS do české vlády v roce 2006.

Podle databáze Národní knihovny není tato kniha dostupná ani v jedné české knihovně, stejně tak v nich chybí řada základních knih, na které Jan Drahekoupil odkazuje. I tak anebo možná právě proto bych ji rád doporučil k přečtení.

Marek Čaněk
Ústav politologie Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy

Martin Malia:

LOKOMOTIVY DĚJIN. REVOLUCE A UTVÁŘENÍ MODERNÍHO SVĚTA

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 427 stran.

Nebývá zvykem, aby byly recenzovány české překlady zahraničních publikací. Domnívám se, že v případě práce amerického historika Martina Malii, která chronologicky i logicky završila celoživotní usilování autora o pochopení moderních dějin, dějin revolucí a dějin Sovětského svazu, je nejen možné, ale vlastně i nutné udělat výjimku. Knih tohoto druhu skutečně není mnoho. Malia spojuje obrovskou erudici, vášň pro zpracovávané téma, schopnosti konceptuálního myšlení i hluboké komentáře ke kořenům a dějinám komunismu, jedné z totalitních ideologií, jejíž působení bohužel vyrylo v dějinách 20. století hlubokou brázdou. Připočteme-li solidní překladatelský výkon Marka Pavky a celkově dobře odvedenou práci nakladatelství, je zřejmé, že předkládaná publikace

si zájem recenzentů a samozřejmě zejména čtenářů nepochybně zaslouží.

Co je vlastně pro Malii revoluce? Není to nějaký obecný fenomén, ale fenomén specificky historicky spjatý s evropskými dějinami. Malia v podstatě konceptualizuje jednotlivé evropské či s Evropou spjaté revoluce jako postupný proces, který začíná husitstvím a postupně se radikalizuje směrem k 20. století a bolševické revoluci v Rusku. Aby bylo jasno, Malia v žádném případě není determinista, který by se snažil nalézt nějakou nevyvratitelnou logiku historického vývoje tak, jak o ní sní třeba marxisté. Pouze poukazuje srovnávacím studiem na posuny, kterými se liší jednotlivé historicky probíhající revoluce, a poukazuje na některé zobecnitelné trendy. Revoluce je podle Malii nutno studovat historicky v jejich souvislostech, nikoliv obecně a trans-kulturně. Základní badatelskou otázkou pak je, zda existují evropské revoluce jako specifický strukturální model.

Za velmi důležitý a podnětný považují Maliiu postulát, kterým vrací do hry politiku a zejména ideologii (v počáteční fázi náboženské proudy) jako hlavní parametry revoluce. Nelze než souhlasit s tím, že pouhé studium sociálních změn – tedy spíše výsledků než původců revoluce – nemůže plnohodnotně revoluční situaci vysvětlit. Podle Malii sociální konflikt, jakkoliv rozměrný, k revoluci nestačí. Musí být přítomen rámec unitárního státu, kde se bojuje o „jednu sadu institucí“ (s. 14). Revoluce se tak stává zejména bojem proti starému politickému systému. A musí být také přítomny elementy participační politiky a její právní a filosofické reflexe. To je také důvod, proč jsou revoluce fenoménem evropské politiky. Bližší sledování jednotlivých revolucí pak vede Maliiu k pozorování, že revoluce se od sebe vzájemně „učí“, a proto se radikalizují ve svých požadavcích i *modu operandi*. Inspirován přístupem Tocquevilla a Webera se Malia snaží o vysvětlení historických udá-

lostí a jejich blízké a v podstatě diachronní srovnání.

Za zcela klíčový prvek pro vysvětlení revolucí tak Malia považuje dějiny revolučních idejí, které mají přednost před dějinami revoluční politiky a revolučních sociálních změn. Proto může také klást kořeny evropského „modelu“ revoluce již do období vrcholného středověku, kdy se objevily nové náboženské hereze, které se staly jakýmsi prekursorem dalšího ideového vývoje. Neopomíná ani vliv feudálního řádu a jeho pojetí politiky a společnosti. A místem tohoto pohybu byl evropský kontinent. Na Evropu hledí Malia na jedné straně jako na svébytný celek, na straně druhé diferencuje mezi Evropou západní, „druhou“ střední Evropou a Evropou východní představovanou Moskevskou Rusí, jakousi „kandidátkou Evropy“ (s. 33). Přesvědčivými argumenty ukazuje, že toto geopolitické a kulturní rozdělení evropského kontinentu mělo svou platnost již v 15. století a není bez významu ani pro vývoj revolučních idejí ani pro jejich posuny na mapě evropského kontinentu.

Prvním hnutím, které překročilo hranice mezi náboženským disentem a politickým a sociálním převratem, bylo husitské hnutí (s. 54). Malia však v této souvislosti hovoří ještě o jakési protorevoluci, neboť její aktéři ji sami interpretovali v ryze náboženských pojmech a kategoriích. Přesto se zde poprvé projevil evropský revoluční model počítající s následující gradací revolučních událostí: krize starého režimu → marná snaha o reformu → revolta → (občanská) válka → *thermidor*/konsolidace. Při představení husitského hnutí se Malia opírá nejen o západní historiky, ale také o práce Šmahela, Bartoše a dalších českých historiků a nachází mj. velmi zajímavé analogie mezi husitským hnutím a anglickou i francouzskou revolucí (Cromwellova *New Model Army* a sirotci, basilejská kompaktáta a *thermidor*).

Ani německá reformace nepředstavuje pro Maliiu plnohodnotnou revoluci, zde

používá pojmu semirevoluce, na níž se ukazuje, jak původně náboženské spory transmutovaly do politické debaty. Navíc byla německá reformace revolucí bez svého *thermidoru* a jasného konce. Byla to revoluce přerušena a stala se tak vedlejším modelem k hlavnímu evropskému modelu vytyčenému již husitstvím.

V dalším dějství představuje Malia hugenotskou Francii druhé poloviny 16. století, kde se revoluce týkala soupeření dvou politicko-náboženských stran, nizozemský model revoluce „*stop-and-go*“, revoluce, která již neměla náboženskou zápletku, ale politickou rozbušku, a jejímž produktem byl republikánský federální stát. Všechny tyto revoluce však představují pouze předeheru pro první hlavní akt, kterému Malia věnuje druhý díl své knihy – „klasické atlantické revoluce“ v Anglii 17. století a USA a Francii konce století 18.

Zde se naplno projevuje komparativní styl výkladu. Malia přirozeně zkoumá zejména tři velké „atlantické“ revoluce navzájem, ale nabízí třeba i zajímavé analogie mezi americkou a nizozemskou revolucí. Přesvědčivě vysvětluje také relativně nekrvavý průběh americké revoluce, kde se jednak rebelovalo proti institucím za oceánem, jednak byl minimální tlak na sociální změnu, ale také ukazuje, že americká revoluce byla anomálií pouze svou relativně mírnou formou, nikoliv svým základním obsahem. Zajímavé byly i pasáže, kde Malia ukazuje obrovský význam ideje svobody pro americkou revoluci, byť bylo její (skutečné či domnělé) ohrožování ze strany Velké Británie místy vnímáno až paranoidně. Nemenší prostor je logicky věnován i francouzské revoluci, která proběhla v zatím bezprecedentních měřítkách a znamenala v dobrém, ale i špatném rozhodující krok směrem k modernitě. Malia při srovnání „atlantických“ revolucí také plasticky ukazuje nebezpečný posun od dominantní ideje svobody k ideji rovnosti.

Na příkladu rozboru francouzské revoluce lze také velmi dobře ukázat základní analytický repertoár, který Malia ke studiu revolucí použil a který zároveň obohacuje heuristický potenciál knihy. Vývoj dominantních historiografických náhledů na jednotlivé revoluce je doplněn rozbořem historické situace vedoucí k revoluci (rámec revoluce). Následuje vždy popis samotného vývoje a zasazení do obecného evropského revolučního modelu. Malia sice dominantní roli přikládá významu revolučních idejí a ideologií, neopomíjí však ani sociální, ekonomické a zejména politické faktory ovlivňující vznik a průběh revolucí.

Jakési velké finále knihy tvoří ovšem její třetí část věnovaná „usilování o socialistickou revoluci“. Malia nejprve analyzoval revoluční očekávání vinoucí se celým 19. stoletím. Nemohu se zbavit dojmu, že Malia význam revolučních aktivit 19. století mírně podcenil. Revoluci let 1848–1849 například sice přiznal primát skutečně celoevropského rozsahu, avšak pochybuje o tom, zda se jednalo o skutečnou revoluci. I při respektu k rozpačitému vyznění výsledku revoluce se přitom lze domnívat, že všechny podstatné prvky evropského modelu zde byly naplněny. Pravděpodobně podcenění 19. století můžeme připsat skutečnosti, že se Malia koncentroval již na Marxe a socialismus v anticipaci ruské revoluce 1917. Naopak velmi zajímavá a velmi plausibilní je Maliova kritika Hobsbawmovy představy „dualní revoluce“, tedy jakési jednoty francouzské politické a britské průmyslové revoluce. Malia velmi přesvědčivě vyvrací tradované „inherentní“ spojení mezi socialismem a industriální modernitou, což je – mimo jiné – klíčový faktor nutný k pochopení, proč mohlo dojít k revoluci 1917 právě v Rusku a proč není radno vnímat politiku jen jako jakousi nadstavbu nad socioekonomickými vztahy. Důležitá je i Maliova poznámka diferencující pojmy „kapitalismus“ a „socialismus“. Zatímco pojem „kapitalismus“ popi-

suje realitu, je pojem „socialismus“ popisem utopie (s. 297).

Ruskou revoluci chápe Malia komplexně jako sérii událostí začínajících v roce 1905 a končících nástupem zřetelného stalinismu ve 30. letech. V roce 1905 začal příběh ruské revoluce jako pokus o skutečně liberální revoluci, Malia doslova říká, že šlo o „velký okamžik liberalismu na ruské politické scéně“ (s. 350). Avšak velmi rychle došlo k radikalizaci a perverzii původních cílů. Malia pak na základě evropského modelu revoluce velmi dobře vysvětlil, proč byl stalinismus zcela logickým vyústěním bolševické revoluce a sovětský režim „reálně existujícím marxismem“.

Ačkoliv se Malia perspektivě dalšího vývoje v knize již nevěnoval (kniha je uzavřena dvěma mimořádně zajímavými dodatky o pojmu „revoluce“ a o nutnosti vrátit zkoumání revolucí výsostně historiografickou perspektivu zaměřenou nikoliv na obecné struktury, ale na konkrétní dějiny, politiku a ideologie), je perspektiva dalšího zkoumání jasná: „Kdo ví, který rovnostářský program se

může stát obětí chiliastické a násilnické perverze? Můžeme proto očekávat, že věčný návrat revolučního mýtu v nových a nečekaných podobách, nás bude strašit dál“ (s. 366).

Jak tedy číst Maliovu knihu? Nabízejí se čtyři „žánry“, pod které bychom mohli *Lokomotivy dějin* přiřadit. Zaprvé se jedná o velmi dobrou knihu komparativní historie nabízející zajímavé srovnání různých historických fenoménů revolucí. Zadruhé můžeme knihu číst jako zasvěceného průvodce revolucemi psaného autorem, jemuž kromě erudice nechybí ani dar srozumitelného a místy i příjemně ironického výkladu. Zatřetí může být zejména třetí část knihy užitečnou korekcí některých zažitých společenskovedných představ o 20. století, které bohužel neobstojí před soudnou stolicí historiografických poznatků. A konečně, zejména politologové by měli Maliu číst i proto, že jeho kniha představuje plaidoyer pro autonomii politiky a skvělou kritiku socioekonomického determinismu.

Vít Hloušek

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity